

The Role of Personal Lived Experience in the Creation and Interpretation of the Poetry of Forough Farrokhzad, Ahmad Shamlou, and Sohrab Sepehri*

Ghodrat Ghasemipour^{*1} , Manochehr Joukar² , Zeinab Taherian³

¹ Professor of Persian Language and Literature, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran.

² Associate Professor of Persian Language and Literature, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran.

³ PhD student in Persian Language and Literature, Shahid Chamran University Of Ahvaz, Ahvaz, Iran.

10.22080/ RJLS.2026.28976.1542

Received:

1404-02-29

Accepted:

1404-10-15

Keywords:

Lived experience,
contemporary poetry,
personal life events,
literary creation.

Abstract

Personal life events and lived experiences play a significant role in shaping an individual's emotions, feelings, and personality. Indeed, these experiences may be said to shape an individual's outlook on and perception of life. Poets are no exception; their personal experiences inevitably influence their poetry. Examining these experiences and their role in poetic creation, particularly in the contemporary era, when sufficient sources and documentation are available for such analyses, can contribute to a deeper understanding of poetry and help resolve many ambiguities found in the works of certain poets. This study employs a descriptive-analytical approach to investigate the influence of personal experiences and life events on the poetic creation of three prominent contemporary Iranian poets—Forough Farrokhzad, Ahmad Shamlou, and Sohrab Sepehri—to offer new insights into their poetic allusions and meanings. Findings indicate that poets cannot remain unaffected by their personal experiences in their literary creation. Such influences may manifest themselves in poetry either consciously or unconsciously. Therefore, familiarity with poets' lived experiences can help readers discover dimensions of their poetry that might otherwise escape the attention of readers and critics, thereby facilitating a deeper and more comprehensive understanding of the meanings and concepts conveyed in their works.

* Corresponding Author: Ghodrat Ghasemipour

Address: Chamran University of Ahvaz,
Ahvaz, Iran

Email: gh.ghasemipour@yahoo.com
Tel: 09163171082

Copyright: © 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

Extended Abstract

1. Introduction

The experiences of poets and their representation in literary works constitute a significant topic in literary criticism, offering valuable insights into the understanding of poetic style and the degree of poets' innovation. As Dilthey observes, "Representations of life are always the earthly ground from which literature derives its essential elements. The elements of poetry—form, plot, characterization, and action—are transformations of representations of life" (2015, pp. 104–105). Some theorists and philosophers who have written about lived experience do not separate the poet's psychological life from the historical context of their life and the realities they encounter. In this regard, Dilthey states that "imaginative activities and processes do not develop in a vacuum. They must take root in a powerful, healthy spirit enriched by reality" (*ibid.*, p. 105). He also argues that poetic genius "draws nourishment from those historical facts that have been recorded in the poet's lived experience. The poet's experiences of reality are organized and structured by a psychological network that develops gradually" (Dilthey, translator's introduction, 2015, p. 32).

It may therefore be argued that a poet's personal experiences, shaped by their circumstances and life conditions, play a significant role in determining their outlook and interpretation of various issues. Jung explains the influence of individual experience on interpretation as follows: "When I use words such as government, money, health, or society in a conversation, I assume that they mean more or less the same to me as they do to my listeners". However, he adds, "the qualification 'more or less' is important here, because every word has a slightly different meaning for each individual, even among people with similar cultural backgrounds. These differences arise from personal perceptions, and naturally, the greater the differences in individuals' social, religious, political, and psychological experiences, the more varied their interpretations become" (Jung, 1998, p. 47). Just as social, cultural, and other circumstances influence the reader's interpretation of a text, they also inevitably shape the poet's thoughts, outlook on life, and understanding of various concepts.

In the contemporary era, the poet's authentic voice and personal self—which emerge from historical and social circumstances, personal life experiences, and individual thoughts and perceptions—have become more prominent in poetry. This development has also been influenced by the social and political conditions of the modern era, as well as by historical events such as the Constitutional Revolution, which contributed to a departure from monophony and a movement toward polyphony. In societies where different voices have little opportunity to be heard, few new voices emerge, and innovation and creativity tend to remain limited across various fields. In contrast, in the modern era, particularly following the Constitutional Revolution and the growing public awareness of social and human rights, poets and artists increasingly moved away from the traditional role of composing panegyrics in praise of patrons in exchange for rewards. Instead, they came to regard their works as a medium for expressing their protests, opinions, thoughts, and personal feelings. Forough Farrokhzad, for instance, repeatedly emphasized that her poetry and her life were inseparable (see Siyahpoosh, 1997, pp. 139–207; Hillmann, 2016; Shamisa, 2020). The political and social transformations that have taken place in Iranian society, particularly since the Constitutional Revolution, have created conditions conducive to the diversification of ideas and the expansion of public knowledge. People no longer lived within the closed and restricted horizons of the traditional world but had begun to explore new perspectives. This development helped pave the way for the emergence of distinctive individual identities. By emphasizing this

issue, Nima Yushij introduced a new perspective into poetry. As Roozbeh explains, “Nima's new perspective on poetry brought about a remarkable achievement: the emergence of ‘poetic individuality,’ that is, the poet's emphasis on personal experiences and reflections and liberation from the constraints of the clichéd experiences of classical poets. The discovery of this essential element of artistic creativity led Nima toward a fundamental transformation in every component and element of poetry” (2009, pp. 70–71).

Following Nima, many poets were influenced by his approach and turned toward expressing their own lived experiences, thereby creating new opportunities for the emergence of distinctive and individual poetic voices in the contemporary era.

Since life events and poets' lived experiences constitute important foundations for poetic creation, the central problem addressed in this study is the relationship between poetic creation and the personal events and experiences of selected prominent contemporary poets. To this end, the study examines aspects of the lives of Forough Farrokhzad, Ahmad Shamlou, and Sohrab Sepehri in order to identify the factors that influenced their poetry and, from this perspective, propose new interpretations of selected poems.

2. Research Questions and Methodology

This study adopts a descriptive-analytical approach to examine the influence of the personal experiences and life events of three prominent contemporary poets—Forough Farrokhzad, Ahmad Shamlou, and Sohrab Sepehri—on their poetic creation. It also seeks to offer new insights into the allusions and meanings of their poetry from the perspective of their lived experiences. More specifically, this research focuses on providing answers to the following questions:

1. What role does lived experience play in shaping the poetry of contemporary poets?
2. How can lived experience contribute to the understanding, interpretation, and analysis of contemporary poetry?

3. Findings and Conclusion

The study of the origins and processes of poetic creation has long been one of the most compelling areas of literary criticism and theory. Identifying the sources that nourish poets' creative processes can greatly facilitate the interpretation and analysis of poetry and help resolve ambiguities in poetic texts.

An examination of contemporary poetry reveals that many poems bear traces of personal incidents or life events that poets have transformed from their raw experiential material into artistic and poetic expression through various literary techniques. By examining the poetry of several prominent contemporary poets, this study has demonstrated that a close and inseparable relationship exists between poets' personal experiences and their poetry. Identifying and uncovering certain life events can therefore provide the basis for fresh and compelling interpretations of contemporary poetic texts. In some cases, a failure to recognize these underlying sources of inspiration may contribute to the ambiguity of a poem.

Forough Farrokhzad, Ahmad Shamlou, and Sohrab Sepehri were the poets examined in this study. Drawing on available sources and documented facts about their lives, the study analyzed selected examples of their poetry and demonstrated that many of their poetic symbols and motifs originate in personal incidents or life events that the poets transformed into artistic expression through literary devices and techniques.

علمی پژوهشی

نقش تجربه‌ی زیسته‌ی شخصی در شکل‌گیری و تفسیر اشعار فروغ فرخزاد، احمد شاملو و سهراب سپهری*

قدرت قاسمی‌پور^۱، منوچهر جوکار^۲، زینب طاهریان^۳

doi: 10.22080/ RJLS.2026.28976.1542

چکیده

وقایع زندگی شخصی و تجربه‌ی زیسته‌ی (Lived experience) هر فرد در شکل‌گیری عواطف و احساسات و شخصیت او بسیار تأثیرگذار است. درواقع شاید بتوان گفت این تجارب، نگاه و دید هر فرد را به زندگی می‌سازند. شاعران نیز از این قاعده مستثنی نیستند و تجارب که در زندگی شخصی خویش داشته‌اند، بر شعرشان تأثیرگذار بوده است. بررسی این تجارب و نقش آن‌ها به ویژه در روزگار معاصر که منابع و مستندات کافی برای این گونه از تحلیل‌ها وجود دارد، می‌تواند به درک هرچه بهتر شعر کمک کند و گامی رو به جلو در جهت رفع بسیاری از ابهاماتی باشد که در اشعار برخی از شاعران وجود دارد. در این پژوهش تلاش شده با روشی تحلیلی - توصیفی به بررسی تأثیر تجربه‌ها و وقایع زندگی شخصی سه تن از شاعران برجسته‌ی معاصر (فروغ، شاملو، سپهری) در شعر آفرینی، پرداخته شود و از همین منظر نکاتی تازه در اشاره‌های شعری و معنایی آنان ارائه گردد. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که شاعران نمی‌توانند از تأثیر تجربه‌های شخصی و اندوخته‌های زندگی در آفرینش ادبی خویش برکنار باشند و این تأثیر ممکن است به صورت خودآگاه و یا ناخودآگاه در شعر خود را نشان دهد. بنابراین می‌توان گفت آشنایی با تجربه‌ی زیسته‌ی شاعران به ما کمک می‌کند که با ابعادی از اشعارشان آشنا شویم که شاید در حالت عادی توجه دیگر مخاطبان و منتقدان را به خود جلب نکرده است و همین امر باعث درک هرچه بهتر و بیشتر معانی و مفاهیم موجود در شعر می‌شود.

تاریخ دریافت:

۱۴۰۴/۰۲/۲۹

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۴/۱۰/۱۵

کلیدواژه‌ها:

تجربه‌ی زیسته، شعر معاصر، وقایع شخصی، آفرینش ادبی.

* نویسنده مسؤول: قدرت قاسمی‌پور

آدرس: دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران.

ایمیل: gh.ghasemipour@yahoo.com

تلفن: ۰۹۱۶۳۱۷۱۰۸۲

^۱ - استاد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران. (نویسنده مسؤول) رایانامه: gh.ghasemipour@yahoo.com

^۲ - دانشیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران. رایانامه: m.joukar@scu.ac.ir

^۳ - دانش‌آموخته دکتری زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران. رایانامه: zeinabtaherian@ymail.com

۱ مقدمه

بررسی و تأمل در شعر شاعران نشان می‌دهد که «تجربه» عنصری بسیار تأثیرگذار در خلق آثار آنان است؛ به عبارت دیگر می‌توان گفت تجربیاتی که شاعر یا نویسنده در طول زندگی خود با آن‌ها سر و کار دارد، دنیای ادبی او را احاطه می‌کند و به صورت مستقیم یا غیرمستقیم بر آن تأثیر می‌گذارد. این تجربیات تنها شامل مسائل مربوط به زندگی شخصی و عاطفی شاعر یا نویسنده نمی‌شود، بلکه مسائل سیاسی، اجتماعی، پشتوانه‌های فرهنگی و تاریخی و... او را نیز در برمی‌گیرد. بر همین اساس است که برخی منتقدان در ارائه‌ی تعریف خود از شعر، اساس شعر را بر همین عنصر تجربه استوار می‌دانند؛ «قدیم‌ترین کسی که از شعر به عنوان تجربه یاد کرده است، یکی از ناقدان اسلامی، یعنی ابن اثیر است که در کتاب الاستدراک از ارتباط شعر و تجربه سخن گفته است و در اروپا امیل زولا این تعبیر را رواج داده است.» (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۶: ۲۱ - ۲۰)

۱-۱ بیان مسأله

تجربه‌های زندگی و بازنمایی آن در آثار شاعران، یکی از مباحث بسیار مهم نقد ادبی است که نتایج بسیار سودمندی برای شناخت سبک و میزان نوآوری شاعران در اختیار مخاطبان قرار می‌دهد، زیرا «بازنمایی‌های زندگی همیشه زمین و خاکی است که ادبیات عناصر ذاتی خود را از آن برمی‌آورد. عناصر شعر—شکل، طرح، تشخیص و کنش—تغییر شکل‌های بازنمایی‌های زندگی است.» (دیلتای، ۱۳۹۴: ۱۰۵ - ۱۰۴)؛ افزون بر این «کل ادبیات نمادین است چون ماده و هدف بازنمایی شعری را همواره تجربه‌ی زیسته شکل می‌دهد، یعنی یا امری درونی که خود را از طریق امری بیرونی آشکار می‌کند یا تخیلی بیرونی که امری درونی آن را زنده می‌سازد.» (همان: ۱۹۲)

برخی از نظریه‌پردازان و فیلسوفان که در باب تجربه‌ی زیسته (Lived experience) قلم زده‌اند، حیات روانی شاعر را از زمینه‌ی تاریخی زندگی او و واقعیت‌های زندگی وی جدا نمی‌کنند. در این خصوص دیلتای می‌گوید: «فعالیت‌ها و عملکردهای تخیلی در خلأ رشد نمی‌کند. این اقدامات باید در روح قدرتمند سالمی که انباشته از واقعیت است، ریشه بگیرند.» (همان: ۱۰۵)؛ به اعتقاد دیلتای همچنین نبوغ شعری «از آن امور واقع تاریخی‌ای تغذیه می‌کند که در تجربه‌ی زیسته‌ی شاعر ثبت و ضبط شده‌اند. تجربه‌های شاعر از واقعیت را شبکه‌ای روانی که دارای رشد تدریجی است، تدوین و تنظیم می‌کند.» (دیلتای، مقدمه‌ی مترجم، ۱۳۹۴: ۳۲)

درواقع می‌توان چنین گفت که تجارب شخصی شاعر که متأثر از اوضاع زندگی اوست، در نگاه و برداشت او از مسائل نقش به‌سزایی دارد. یونگ در مورد تأثیر تجربه‌ی افراد در نوع برداشت‌شان از مباحث چنین می‌گوید: «وقتی من در گفت‌وگویی از کلمه‌هایی مانند حکومت، پول، بهداشت یا جامعه استفاده می‌کنم، چنین می‌انگارم که این همه کم و بیش همان معنایی را برای من دارند که برای شنوندگانم. اما قید کم و بیش در اینجا دارای اهمیت

است؛ چراکه هر کلمه برای افراد حتی با زمینه‌های مساوی فرهنگی معنای اندک متفاوتی دارد و سبب این تفاوت‌ها برداشت‌های شخصی است و طبیعتاً هر قدر تجربه‌های اجتماعی، دینی، سیاسی و روانی افراد متفاوت‌تر باشد این برداشت‌ها نیز گونه‌گون‌تر خواهد بود.» (یونگ، ۱۳۷۷: ۴۷)؛ طبیعتاً همان‌طور که اوضاع اجتماعی، فرهنگی و... در برداشت مخاطب از متن تأثیر گذارند، قطعاً در افکار شاعر و نگاه او به زندگی و مفاهیم گوناگون نیز مؤثرند.

در دوره‌ی معاصر صدای واقعی و من شخصی شاعر که برگرفته از اوضاع تاریخی، اجتماعی، زندگی شخصی و حتی مختص افکار و برداشت‌های خاص خود اوست، در شعر بیشتر شنیده می‌شود. این امر نیز خود متأثر از اوضاع اجتماعی و سیاسی عصر حاضر و تجربه‌ی وقایعی مانند انقلاب مشروطیت و به تبع آن دور شدن از تک‌صدایی (Monophony) و پیش‌رفتن جامعه به سمت چندصدایی (Polyphony) است، چراکه در جامعه‌ای که فرصتی برای شنیده شدن صداهای مختلف وجود ندارد، طبیعتاً صدای جدید زیادی به گوش نمی‌رسد و در عرصه‌های مختلف نیز نوآوری و خلاقیت چندان به چشم نمی‌خورد؛ اما در عصر حاضر، مخصوصاً پس از انقلاب مشروطه و آگاه شدن افراد از حقوق اجتماعی و انسانی خود، دیگر با هنرمندی که برای دریافت صله، طبق سنت‌های ادبی به مدح ممدوح پردازد، روبه‌رو نیستیم، بلکه شاعر و هنرمند اثر خود را عرصه‌ای می‌یابد برای بیان اعتراضات و نظرات و حتی افکار و احساسات شخصی خود. مثلاً شاعری مثل فروغ خود نیز بارها و بارها تأکید کرده شعر و زندگی‌اش از هم جدا نیست. (ر.ک: سیاهپوش، ۱۳۷۶: ۲۰۷-۱۳۹، هیلمن، ۱۳۹۵، شمیسا، ۱۳۹۹)

تحولات رخ داده در ساختار سیاسی و اجتماعی ایرانیان، مخصوصاً از روزگار مشروطه به بعد، زمینه را برای تکثر اندیشه‌ها و گسترش اطلاعات مردم فراهم کرد. آنان دیگر در فضای بسته و محدود جهان قدیم نمی‌زیستند و گام در افق‌های تازه‌ای گذاشته بودند؛ نکته‌ای که زمینه را برای ظهور فردیت‌های خاص فراهم کرد. نیما با تکیه و تأکید بر این مسأله، دیدی تازه وارد شعر کرد؛ «دید تازه‌ی نیما نسبت به شعر، ره‌آوردی شگرف در پی داشت و آن، رسیدن به «فردیت شاعرانه» بود، یعنی تکیه و تمرکز شاعر بر تجارب و تأملات فردی و رهایی از تنگنای تجارب کلیشه‌شده‌ی شاعران قدیم. کشف این جوهر ذاتی خلاقیت هنری، نیما را به تحولی بنیادین در ساحت همه‌ی اجزا و عناصر شعر رهنمون ساخت.» (روزبه، ۱۳۸۸: ۷۱-۷۰)؛ پس از نیما بسیاری از شاعران تحت تأثیر نگرش‌های او به بیان تجارب زیسته‌ی خود روی آوردند و مجال تازه‌ای برای فردیت‌های منحصربه‌فرد در روزگار معاصر فراهم شد. از آن‌جا که رخدادهای زندگی و تجارب زیسته‌ی شاعر زمینه‌ی مهمی برای خلق اشعار او هستند، مسأله‌ی اصلی پژوهش حاضر این است که بررسی کند که چه نسبتی میان آفرینش شعری و وقایع و اتفاقات زندگی شخصی برخی از شاعران برجسته‌ی معاصر وجود دارد. در این راستا تلاش شده است با بررسی جزئیات زندگی فروغ فرخزاد، احمد شاملو و سهراب سپهری عوامل تأثیرگذار بر شعر آنان واکاوی شود و از این منظر مفاهیم تازه‌ای برای برخی از اشعار ارائه شود.

۱-۲- پرسش‌های پژوهش

۱. تجربه‌ی زیسته چه نقشی در شکل‌گیری اشعار شاعران معاصر دارد؟

۲. تجربه‌ی زیسته چگونه می‌تواند در فهم، تفسیر و تحلیل اشعار معاصر مؤثر باشد؟

۱-۳- روش پژوهش

در این پژوهش تلاش شده با روشی تحلیلی - توصیفی به بررسی تأثیر تجربه‌ها و وقایع زندگی شخصی سه تن از شاعران برجسته‌ی معاصر (فروغ، شاملو، سپهری) در آفرینش شعر، پرداخته شود و از همین منظر نکاتی تازه در اشاره‌های شعری و معنایی آنان ارائه گردد.

۱-۴- پیشینه‌ی پژوهش

بررسی زمینه‌های آفرینش شعر همواره یکی از مباحث جذاب نقد ادبی بوده است. به همین خاطر بسیاری از آثاری که به نقد شعر معاصر پرداخته‌اند در بین مباحث خود بحث نقش زندگی را در آفرینش شعر به میان کشیده‌اند، اما تاکنون به‌طور خاص نقش تجربه‌ی زیسته که اصطلاحی خاص در فلسفه‌ی افرادی مانند دیلتای است، در آفرینش شعر شاعران معاصر بررسی نشده است. در این زمینه کتاب‌هایی مثل شعر و تجربه (۱۳۹۴) از ویلهلم دیلتای وجود دارد که مبانی نظری پیوند شعر و تجربه را بررسی کرده‌اند و یا کتاب روایت سر دلبران از قدرت اله طاهری (۱۳۹۲)، که پیکره‌ی متنی مورد بررسی در آن مثنوی مولوی است. در حوزه‌ی مقاله نیز قاسمی‌پور، جوکار و طاهریان در مقاله‌ی «تجربه‌ی زیسته، ماهیت، گونه‌ها و نقش آن در فرایند آفرینش ادبی» (۱۴۰۱) بنیادهای نظری تجربه‌ی زیسته و گونه‌های آن را رده‌بندی و تحلیل کرده‌اند؛ اما به‌طور خاص به تجارب شخص و وقایع شخصی نپرداخته‌اند. بنابراین در این پژوهش تلاش شده است یکی از گونه‌های تجربه‌ی زیسته به صورت مصداقی در شعر معاصر با ذکر نمونه تحلیل و بررسی شود.

۲ چارچوب مفهومی یا مبانی نظری پژوهش

در زندگی هر فرد از دوران کودکی تا زمان مرگ لحظات و وقایعی وجود دارد که بر روحیه و افکار او، خودآگاه یا ناخودآگاه، تأثیر می‌گذارند. این وقایع و لحظات، اگرچه به‌مرور جزئی از خاطرات افراد می‌شوند و چه بسا آن‌ها را به کلی فراموش کنند؛ اما تأثیری که بر روح و روان افراد داشته‌اند، هرگز به‌صورت کلی فراموش نمی‌شود و گه‌گاه در زمان و مکانی خاص، خود را نشان می‌دهد. درواقع می‌توان چنین گفت که «انگاره‌های فراموش‌شده از میان نمی‌روند و گرچه ما نمی‌توانیم هرگاه دلمان خواست آن‌ها را حاضر کنیم؛ اما به‌صورت نهفته درست در آستانه‌ی یاد حضور دارند و می‌توانند هر لحظه و اغلب پس از سال‌ها فراموشی ظاهراً کامل نمایان شوند.» (یونگ، ۱۳۷۷: ۴۰)

شاعران نیز از این قاعده برکنار نیستند، آن‌ها نیز تمام این خاطرات و وقایع را با خویش حمل می‌کنند و به صورت خودآگاه یا ناخودآگاه تحت تأثیر آن قرار دارند و در آفرینش ادبی خویش از آن‌ها استفاده می‌کنند. سیمین بهبهانی شاعر معاصر درباره‌ی تأثیر وقایع و درس‌های دوران مدرسه بر اشعارش در مصاحبه‌ای چنین می‌گوید: «خیلی در شعرهایم از این چیزها استفاده کرده‌ام. گفتم: یعنی درواقع این مواردی که در دوران کودکی و دوران تحصیل‌تان بوده به شعرهایتان هم راه پیدا کرده؟ گفت: بله، طبیعتاً راه پیدا کرده. خیلی جاها هست، ولی الان یادم نیست. این‌ها در ضمیر ناخودآگاه من مانده و به موقع در شعرم خودش را نشان داده است.» (مظفری ساوجی، ۱۳۹۴: ۷۱)

این تأثیر و بازتاب تجربیات زیسته‌ی شاعر در شعرش همیشه به صورت مستقیم اتفاق نمی‌افتد، بلکه گاهی به صورت غیرمستقیم است؛ یعنی همیشه نمی‌توان به صورت آشکار در تجربیات زیسته‌ی شاعر در شعرش را مشاهده کرد و گاهی «پیوند میان اثر بالفعل شاعر با تجربیات شخصی او ممکن است بسیار دقیق باشد و لطیف؛ اما گاه میان وقایع حقیقی و شعر یک رابطه‌ی متقابل بسیار نزدیک پیدا می‌کنیم.» (بروکس و پن‌وارن، ۱۳۴۸: ۱۳)

از این روی می‌توان گفت آشنایی با تجربه‌ی زیسته‌ی شاعران به ما کمک می‌کند که با ابعادی از اشعارشان آشنا شویم که شاید در حالت عادی توجه دیگر مخاطبان و منتقدان را به خود جلب نکرده است.

۳ تحلیل داده‌ها

بر اساس آنچه که در مقدمات مبانی نظری بحث شد، تجارب زیسته‌ی شخصی نقشی بسیار مهم در آفرینش اشعار و تحلیل و تفسیر آن‌ها دارند. برای روشن‌تر شدن موضوع مورد بحث، در ادامه به بررسی چند مورد از این تأثیر در شعر سه تن از شاعران برجسته‌ی معاصر می‌پردازیم:

۳-۱-۱- فروغ فرخزاد

فروغ فرخزاد یکی از شاعران برجسته‌ی معاصر است که پیوند و گره‌خوردگی بسیاری بین وقایع زندگی شخصی و خلاقیت‌های ادبی‌اش وجود دارد. در واقع منبع اصلی شعر او را می‌توان همین تجربه‌ها و وقایع زندگی دانست. برخی از این وقایع به شکلی برجسته خود را نشان داده‌اند و به سهولت می‌توان آن‌ها را در شعر فروغ نشان داد؛ اما برخی دیگر در لایه‌های پنهان شعر او وجود دارند و برای استخراج آن‌ها پژوهشگر باید مدام میان زندگی و شعر وی رفت و برگشت داشته باشد تا بتواند آن‌ها را نشان دهد. در واقع وی لحظات شخصی و خاصی را که در طول زندگی خویش تجربه کرده، در شعرش به خوبی به تصویر کشیده است. در همین راستاست که شفיעی کدکنی به درستی گفته است: «تمام شعر فروغ، تجارب شخصی است؛ یعنی ممکن است در یک شعر فروغ، ده لحظه‌ی خصوصی

تصویر شده باشد که حتی یکی از این لحظه‌ها در مجموعه‌ی شعر شاعران عهد قاجار وجود ندارد.» (شفیعی کدکنی، ۱۳۹۰: ۲۳)

خود فروغ نیز درمورد انتخاب موضوع شعر و استفاده از تجربیات حاصل از دوران زندگی شاعر چنین می‌گوید: «من دنبال چیزی در درون خودم و دنیای اطراف خودم هستم... در یک دوره‌ی مشخص که از لحاظ زندگی اجتماعی و فکری و آهنگ این زندگی، خصوصیات خودش را دارد، راز کار در این است که این خصوصیات را درک کنیم و بخواهیم این خصوصیات را وارد شعر کنیم.» (فرخزاد، ۱۳۹۸: ۳۱)

فروغ فرخزاد معتقد است که شعر بدون توجه به محیط پیرامون و شرایط جهان اطراف نمی‌تواند تولید شود؛ او در این زمینه چنین می‌گوید: «شعر اصلاً جزئی از زندگی است و هرگز نمی‌تواند جدا از زندگی و خارج از دایره‌ی نفوذ تأثراتی باشد که زندگی واقعی به آدم می‌دهد. زندگی معنوی - حتی زندگی مادی - را هم می‌شود کاملاً با «دیدنی شاعرانه» نگاه کرد. اصلاً شعر اگر به محیط و شرایطی که در آن به وجود می‌آید و رشد می‌کند بی‌اعتنا بماند هرگز نمی‌تواند شعر باشد.» (فرخزاد، ۱۳۹۸: ۲۵)؛ او بی‌توجهی به جهان اطراف خود در سرودن شعر و استفاده‌نکردن از تجارب زیسته را حقه‌بازی می‌داند: «من پناه‌بردن به اتاق دربسته و نگاه کردن به درون را در چنین شرایطی قبول ندارم... من نمی‌توانم وقتی می‌خواهم از کوچه‌ای حرف بزنم که پر از بوی ادرار است، لیست عطرها را جلویم بگذارم و معطرتریشان را برای توصیف این بو انتخاب کنم. این حقه‌بازی است... حالا شعر برای من یک مسأله‌ی جدی است. مسئولیتی است که در مقابل وجود خودم احساس می‌کنم، یک جور جوابی است که باید به زندگی خودم بدهم. من همان‌قدر به شعر احترام می‌گذارم که یک آدم مذهبی به مذهبش.» (شمیسا، ۱۳۹۹: ۱۶۹)

یکی از شعرهای مشهور فروغ شعر «هدیه» است. بن‌مایه‌ی اصلی این شعر سخن از تاریکی و شبی است که سراسر فضای زندگی شاعر را گرفته است و وی در سه مصرع نخست با بیانی تأکیدی آن را وصف کرده است:

من از نهایت شب حرف می‌زنم / من از نهایت تاریکی / و از نهایت شب حرف می‌زنم / اگر به خانه‌ی من آمدی
برای من ای مهربان چراغ بیاور / و یک دریچه که از آن / به ازدحام کوچه‌ی خوشبخت بنگرم (فرخزاد، ۱۳۹۸: ۳۵۵)
پژوهشگرانی که به شرح این شعر پرداخته‌اند، عمدتاً به وجه سمبولیک شب و چراغ اشاره کرده‌اند: «شبی که فروغ از آن سخن می‌گوید، در عین خویشاوندی با زنجیره‌ی شب‌سرایی و شب‌ستیزی‌های شاعران سمبولیست دهه‌های ۳۰ و ۴۰، رهیافتی عمیق‌تر دارد، یعنی از سطح سمبولیسم اجتماعی می‌گذرد و نقبی به اعماق لایه‌های ذهن

و روحی انسان امروز می‌زند. از این رو شب فروغ فراتر از شب اجتماعی شاعران جامعه‌گرا، اشارتی است به زیستن شبانه‌ی بشر در قلمرو بی‌آفتاب دنیای اکنون و اینجا.» (روزبه، ۱۳۸۹: ۱۶۷)؛ این گونه از تفسیرها در نوع خود درست و ارزشمند است؛ اما برای درک بهتر اهمیت نماد چراغ برای شاعری همچون فروغ، بررسی تجربه‌ی زیسته‌ی او حائز اهمیت است. شاید بتوان چنین گفت که فرخزاد در این شعر به نحوی موقعیت مکانی خودش را نیز به تصویر می‌کشد. به عبارت دیگر در این شعر اگر حرف «از» را به جای «در مورد»، «در» معنی کنیم، متوجه می‌شویم که شاعر چرا طلب دریچه و چراغ کرده است. یعنی در معنای این شعر به جای «من در مورد نهایت تاریکی و سیاهی صحبت می‌کنم» بگوییم «من در حالی که در عمق تاریکی و نهایت تاریکی نشسته‌ام با شما صحبت می‌کنم». مشابه کاربرد این نوع «از» را می‌توانیم در ساختار جملات عادی روزمره نیز مشاهده کنیم؛ مثلاً وقتی کسی می‌گوید «از اصفهان با شما تماس می‌گیرم» دقیقاً موقعیت مکانی خود را اعلام می‌کند.

فرخزاد در یکی از نامه‌هایی که به پرویز شاپور نوشته و در کتاب اولین تپش‌های عاشقانه‌ی قلبم به چاپ رسیده، از چراغی حرف می‌زند که برای نگه داشتن و استفاده از آن با مشکلات بسیاری روبه‌رو بوده است، تا جایی که مجبور به دعوا و جدال با خانواده شده و در نهایت چراغ را از دست داده است: «الان توی حیاط مشغول توطئه‌چینی هستند تا چراغ مرا از من بگیرند. می‌دانی این اتاق که گنج‌های من در آن قرار دارد، چراغ برق ندارد و لامپ مدت‌هاست سوخته. من هم هر شب تقریباً یک ساعت از چراغ نفتی استفاده می‌کنم. صاحب‌خانه‌ها عصبانی شده‌اند، مگر می‌شود هم نفت سوزاند و هم برق. این منطق آن‌هاست در صورتی که روزی یک پیت نفت فقط برای روشن کردن اتو و اجاق مصرف می‌شود. از صبح تا حالا مشغول جدال و مبارزه با اهل خانه هستم، آن‌قدر گریه کردم که هنوز چشمانم می‌سوزد، پرویز به من ایراد می‌گیرند که چرا برای تو نامه می‌نویسم...» (شاپور، صلاحی، ۱۴۰۱: ۱۲)؛ و پس از وقفه‌ای که در نامه می‌افتد، بر می‌گردد تا بقیه‌ی نامه را تکمیل کند، آن هم در تاریکی! «چراغ مرا بردند حالا چه کنم!... بعد از یک دعوی مفصل بقیه‌ی نامه‌ام را برایت می‌نویسم آن‌هم در تاریکی.» (همان: ۱۱)

استیصال و غم شاعر برای از دست دادن چراغی که در تاریکی اتاقش، وسیله‌ای برای نوشتن نامه و دلخوشی او بوده است به خوبی از سخنش پیداست «حالا چه کنم؟!؛ درواقع باید چنین گفت که شاعر از تجربه‌ی زیسته‌ی خویش برای آفرینشی ادبی استفاده کرده است و با عبور از دغدغه‌ی شخصی، این شعر را به اثری تبدیل کرده تا صدای تمام کسانی باشد که در تاریکی نمادین زندگی قرار دارند و به چراغ و دریچه‌ی امیدی برای آینده نیاز دارند.

فرخزاد در شعری با عنوان «ایمان بیاوریم به آغاز فصل سرد» که از مشهورترین شعرهای اوست، زندگی شخصی خویش را به صورتی نمادین به تصویر می‌کشد:

و این منم/ زنی تنها/ در آستانه‌ی فصلی سرد/ در ابتدای درک هستی آلوده‌ی زمین/ و یأس ساده و غمناک آسمان/ و ناتوانی این دست‌های سیمانی/ زمان گذشت/ زمان گذشت و ساعت چهار بار نواخت/ چهار بار نواخت/ امروز روز اول دی‌ماه است/ من راز فصل‌ها را می‌دانم/ و حرف لحظه‌ها را می‌فهمم/ نجات‌دهنده در گور خفته است/ و خاک، خاک پذیرنده/ اشارتی است به آرامش/ زمان گذشت و ساعت چهار بار نواخت.../ در آستانه‌ی فصلی سرد/ در محفل عزای آینه‌ها/ و اجتماع سوگوار تجربه‌های پریده‌رنگ/ و این غروب بارور شده از دانش سکوت.../ ای یار، ای یگانه‌ترین یار/ چه ابرهای سیاهی در انتظار روز میهمانی خورشیدند.../ من سردم است/ من سردم است و انگار هیچ‌وقت گرم نخواهم شد.../ من عریانم، عریانم، عریانم/ مثل سکوت‌های میان کلام‌های محبت عریانم/ و زخم‌های من همه از عشق است/ از عشق، عشق، عشق.../ نگاه کن که چه برفی می‌بارد.../ شاید حقیقت آن دو دست جوان بود، آن دو دست جوان/ که زیر بارش یکریز برف مدفون شد... (فرخزاد، ۱۳۹۸: ۴۲۷-۴۱۲)

فروغ در این شعر از گذشت زمان و چهاربار نواختن ساعت سخن می‌گوید که منتقدان آن را به چهار فصل و یا ساعت چهار بعد از ظهر تعبیر کرده‌اند، اگرچه این تحلیل‌ها را نیز در نوع خود می‌توان درست و به‌جا دانست؛ اما با بررسی نامه‌هایی که به پرویز شاپور نوشته است، می‌توان فهمید که اساس این شعر بر تجربه‌ی زیسته‌ی شخصی شاعر و واقعه‌ای که زندگی شخصی او را به شدت تحت تأثیر قرار داده، استوار است که دست‌مایه‌ی آفرینش ادبی او شده است. او در یکی از نامه‌های خود از احساساتش پس از جدایی از شاپور برایش می‌نویسد و از برفی سخن می‌گوید که زمانی که با پرویز شاپور در اهواز زندگی می‌کرده است، چهارسال حسرت دیدن آن را داشته و معتقد بوده است که اهواز آن‌ها را از دیدن برف محروم کرده. پس از جدایی از پرویز شاپور و بازگشت به تهران وقتی پس از چهارسال حسرت برای اولین بار در دی‌ماه برف می‌بارد، فروغ آرزو می‌کند که ای کاش این برف روی گور او می‌بارید و یا اینکه برف را با او تماشا می‌کرد. وی در نامه‌ای برای پرویز می‌نویسد: «پرویز به خدا زندگیم به گوری شباهت دارد به گوری که پیکر مرا در خود می‌فشارد و امیدهای روشنم را می‌پوشاند... پرویز امروز برف می‌آید. بعد از ۴ سال امروز دارم رنگ برف را می‌بینم. یادم می‌آید همیشه به تو می‌گفتم که اهواز ما را از دیدن برف محروم کرده و در دلم شوقی داشتم که زمستان حقیقی را با چشم‌هایم ببینم؛ اما حالا مثل این است که این برف روی قلب

من می‌بارد و سردی مشثوم آن را در تمام رگ‌ها و اعصابم احساس می‌کنم. کاش این برف روی گور من می‌آمد و من حالا زنده نبودم یا اگر زنده بودم برف را با تو تماشا می‌کردم...» (شاپور و صلاحی، ۱۴۰۱: ۸۵-۸۴)

شاعر چهار سال در حسرت دیدن برف و زمستان واقعی بوده است؛ اما زمانی برف می‌بارد که دیگر زنی تنهاست و به مرور خاطرات گذشته می‌پردازد. او این سردی شوم را در تمام وجود خویش احساس می‌کند تا جایی که مدام تکرار می‌کند:

من سردم است

من سردم است و انگار هیچ‌وقت گرم نخواهم شد!

این واقعه تا جایی در ذهن و روح شاعر نفوذ کرده است که در اشعار دیگر او نیز خود را نشان داده است؛ اما بیشتر در حد تجربه‌ی شخصی صرف باقی مانده و مثل منظومه‌ی «ایمان بیاوریم به آغاز فصل سرد» به رشد و تعالی نرسیده است. فروغ در شعری با نام «اندوه تنهایی» که در مجموعه شعر دیوار (۱۳۳۵) منتشر شده است نیز به همین تجربه اشاره دارد و همین امر به خوبی بیانگر عمق تأثیر این تجربه بر روح و جان اوست:

پشت شیشه برف می‌بارد

پشت شیشه برف می‌بارد

در سکوت سینه‌ام دستی

دانه‌ی اندوه می‌کارد

مو سپید آخر شدی ای برف

تا سرانجامم چنین دیدی

در دلم باریدی... ای افسوس

بر سر گورم نباریدی

چون نهالی سست می‌لرزد

روحم از سرمای تنهایی

می‌خزد در ظلمت قلبم

وحشت دنیای تنهایی

دیگرم گرمی نمی‌بخشی

عشق، ای خورشید یخ بسته
سینه‌ام صحرای نومید است
خسته‌ام، از عشق هم خسته
غنچه‌ی شوق تو هم خشکید
شعر، ای شیطان افسون‌کار
عاقبت زین خواب درد آلود
جان من بیدار شد، بیدار
بعد از او بر هر چه رو کردم
دیدم افسونِ سرابی بود
آنچه می‌گشتم به دنبالش
وای بر من، نقشِ خوابی بود
ای خدا... بر روی من بگشای
لحظه‌ای درهای دوزخ را
تا به کی در دل نهان سازم
حسرت گرمای دوزخ را؟
دیدم ای بس آفتابی را
کو پیاپی در غروب افسرد
آفتاب بی‌غروب من!
ای دریغا، در جنوب! افسرد
بعد از او دیگر چه می‌جویم؟
بعد از او دیگر چه می‌پایم؟
اشک سردی تا بیافشانم
گور گرمی تا بیاسایم

پشت شیشه برف می‌بارد

پشت شیشه برف می‌بارد

در سکوت سینه‌ام دستی

دانه‌ی اندوه می‌کارد. (فرخزاد، ۱۳۹۸: ۲۰۵-۲۰۳).

فروغ فرخزاد همچنین در شعر «ای مرز پر گهر» به زبانی طنزآمیز به اعتراض به اوضاع موجود فرهنگی و سیاسی و اجتماعی حاکم بر کشور پرداخته است. وی در این شعر تجربه‌ی زیسته‌ای را دست‌مایه‌ی آفرینش ادبی خویش ساخته است. او در این شعر به بیان مشخصات شناسنامه‌ای خود می‌پردازد و اطلاعاتی از قبیل نام، نام خانودگی، شماره‌ی شناسنامه، محل سکونت و... را در اختیار مخاطب خویش قرار می‌دهد. علاوه بر حقیقی‌بودن این جزئیات و مشخصات شناسنامه‌ای، حتی محور اصلی شعر، یعنی مسأله‌ی شناسنامه گرفتن فروغ نیز بر اساس تجربه‌ی زیسته‌ی شخصی او بوده است؛ چراکه مستندات موجود نشان می‌دهد که فروغ شناسنامه‌ی المثنی گرفته است و در فرآیند تعویض شناسنامه بسیار اذیت شده و مشکلاتی برای دریافت گذرنامه و... پیدا کرده است تا جایی که با لحن تلخ و اعتراض‌آمیز از اینکه توانسته خود را به ثبت برساند ابراز خوشحالی می‌کند و شعر را این‌چنین شروع می‌کند: «فاتح شدم! خود را به ثبت رساندم!»

فروغ درباره‌ی تعویض شناسنامه‌ی خود در نامه‌ای به پرویز شاپور، همسر سابقش، چنین نوشته است «من در حدود سه هفته پیش شناسنامه‌ام را عوض کردم و شناسنامه‌ی نو گرفتم در شناسنامه‌ی جدیدم صفحه‌ی طلاق و بچه خالیست و هرچه علت را سؤال کردم گفتند چون در شناسنامه‌ی کهنه نمی‌دانم این جریان به تصدیق چه مقامی نرسیده، البته یادم نیست تا تصدیق نشود ما در شناسنامه نمی‌نویسیم. من هم زیاد به این موضوع اهمیت ندادم. حالا وقتی که رونوشت شناسنامه را برای گرفتن گذرنامه به اداره‌ی گذرنامه بردم، گفتند باید شوهرتان اجازه بدهد. من جریان را گفتم و آن‌ها گفتند چون فعلاً در شناسنامه ذکر نشده، خیلی طول می‌کشد. این است که به‌ناچار به تو متوسل می‌شوم. خواهش می‌کنم برای تسریع کارهای من یک اجازه‌نامه مبتنی بر مسافرت من بنویس و به تصدیق کلانتری محل یا محضر رسمی برسان و هرچه زودتر برای من بفرست. خواهش می‌کنم خیلی عجله کن. چون وقت مدرسه‌ی من دیر می‌شود. برایم نامه هم بنویس. من در حدود دو هفته پیش یک نامه نوشتم که هنوز جواب نداده‌ای.» (شاپور و صلاحی، ۱۴۰۱: ۷۲)

فروغ پس از تحمل این سختی‌ها هنگامی که شناسنامه را دریافت می‌کند، خود را فاتحی می‌داند که پس از گذر از هفت‌خوان مشکلات، توانسته است خود را به ثبت برساند. ذکر شماره‌ی شناسنامه و مضمون‌پردازی با آن، جزئیات بسیاری از زندگی فروغ را در اختیار مخاطب قرار می‌دهد:

فاتح شدم / خود را به ثبت رساندم / خود را به نامی، در یک شناسنامه، مزین کردم / و هستیم به یک شماره مشخص شد / پس زنده باد ۶۷۸ صادره از بخش ۵ ساکن تهران / دیگر خیالم از همه سو راحت است / آغوش مهربان مام وطن / پستانک سوابق پر افتخار تاریخی / لالایی تمدن و فرهنگ / و جق و جقِ جققه‌ی قانون... / آه / دیگر خیالم از همه سو راحتست / از فرط شادمانی / رفتم کنار پنجره، با اشتیاق، ششصد و هفتاد و هشت بار هوا را که از عُبار پهن و بوی خاکروبه و ادرار، منقبض شده بود / درون سینه فرو دادم / و زیر ششصد و هفتاد و هشت قبض بدهکاری / و روی ششصد و هفتاد و هشت تقاضای کار نوشتم: فروغ فرخزاد / در سرزمین شعر و گل و بلبل / موهبتیست زیستن، آن هم / وقتی که واقعیت موجود بودن تو پس از سال‌های سال پذیرفته می‌شود... (فرخزاد، ۱۳۹۸: ۳۹۷-۳۹۰)

تصویر شناسنامه‌ی فروغ که شعر «مرز پرگهر» مبتنی بر آن سروده شده به شکل زیر است:

۳-۲-۱- احمد شاملو

شاملو نیز یکی از شاعران برجسته‌ی معاصر است که در نوشته‌های خود به طور مداوم بر پیوند شعر و زندگی تأکید داشت. وی آثار خود را شرح حال کامل زندگی‌اش می‌داند و اساساً شعر را خود زندگی می‌توانم بگویم آثار من، خود شرح حال کاملی است. من به این حقیقت معتقدم که شعر برداشت‌هایی از زندگی نیست؛ بلکه یکسره خود زندگی است. خواننده‌ی یک شعر صادقانه، روراست با برشی از زندگی شاعر و بخشی از افکار و معتقدات او روبرو می‌شود. (همان: ۵۹۱)؛ در میان شعرهای شاملو اشعاری وجود دارد که به نوعی زندگینامه‌ی خودنوشت اوست. این گونه از شعرها حاوی جزئیاتی از زندگی و ویژگی‌های شخصی و خانوادگی اوست که تأمل در آنها می‌تواند بسیاری از مناسبات زندگی هنری و شخصی وی را روشن سازد. وی در شعری با عنوان «در جدال با خاموشی» از زندگی خویش سخن می‌گوید و به گفته‌ی ع. پاشایی در کتاب نام همه‌ی شعرهای تو، این شعر کامل‌ترین زندگی‌نامه‌ی احمد شاملوست. (پاشایی، ۱۳۹۶: ۶۱۶)

شاملو در این شعر به نام کوچک خود، تاریخچه و تبار آن، نام خانوادگی، تخلص و حتی ویژگی‌های ظاهری و هوشی خود اشاره کرده است و مشخصات و تجربیات زیسته‌ی شخصی خود را دست‌مایه‌ی سرودن این شعر قرار داده است:

من بامدادم سرانجام / خسته / بی آنکه جز با خویشتن به جنگ برخاسته باشم... / من بامدادم / شهروندی با اندام و هوشی متوسط. / نَسَبَم با یک حلقه به آوارگانِ کابل می‌پیوندد. / نامِ کوچکم عربی‌ست / نامِ قبیله‌یی‌ام تُرکی / کُنیتَم پارسی. / نامِ قبیله‌یی‌ام شرمسارِ تاریخ است / و نامِ کوچکم را دوست نمی‌دارم...

احمد شاملو در ادامه‌ی این شعر به شرح روز تولد خود پرداخته است، وی که متولد آذرماه ۱۳۰۴ است، بیان می‌کند که در شبی به دنیا آمده است که برفی سنگین در حال باریدن بوده است؛ سپس به شرح وقایع زندگی خود در پنج‌سالگی اشاره می‌کند:

در شبِ سنگینِ برفی بی‌امان / بدین رُباطِ فرود آمدم / هم از نخست پیرانه خسته. / در خانه‌یی دلگیر انتظارِ مرا می‌کشیدند / کنارِ سقاخانه‌ی آینه / نزدیکِ خانقاهِ درویشان... / در پنج‌سالگی / هنوز از ضربه‌ی ناباورِ میلادِ خویش پریشان بودم / و با شغشغهِ لوکِ مست و حضورِ ارواحِ خزندگانِ زهر آگین برمی‌بالیدم / بی‌ریشه / بر خاکی شور / در برهوتی دورافتاده‌تر از خاطره‌ی غبارآلودِ آخرین رشته‌ی نخل‌ها بر حاشیه‌ی آخرین خُشک‌رود. / در پنج‌سالگی / بادیه بر کف / در ریگزارِ عُریان به دنبالِ نقشِ سراب می‌دویدم / پیشاپیشِ خواهرم که هنوز / با جذبه‌ی کهربایی مرد / بیگانه بود.

او در این شعر از حادثه‌ای که به گفته‌ی خودش در تمام زندگی‌اش تأثیر چشم‌گیری داشته است نیز یاد می‌کند. دیدن صحنه‌ی شلاق‌خوردن سربازی در ملا عام و با تشریفات خاص که شاملو به‌صورت اتفاقی در شش سالگی با آن روبه‌رو می‌شود و به یکی از موضوعات مهم شعری او بدل می‌شود: «موضوع دیگری که به‌طور قطع زمینه‌ساز اصلی روایات من شد و در زندگیم اثر تعیین‌کننده‌ای داشت... حضور ناخواسته‌ی اتفاقی من در مراسم رسمی شلاق‌خوردن یک سرباز در خاش، با پرچم و طبل و شیپور و خبردار و باقی قضایا... شش سالم بود؛ اما سنگینی شقاوتی که در آن لحظه نتوانسته بودم معنیش را درک کنم تا امروز روی دلم مانده است... یک اتفاق روزمره که من در شش سالگی بر حسب تصادف با آن برخورد کرده‌ام به تمامی شد زیرساخت فکری و ذهنی و نقطه‌ی حرکت من.» (پاشایی، ۱۳۹۶: ۵۹۴-۵۹۳)؛ شاملو در این شعر به وصف این ماجرا می‌پردازد:

نخستین بار که در برابر چشمانم هایل مغموم از خویشتن تازیانه خورد شش ساله بودم. / و تشریفات / سخت درخور بود: / صف سربازان بود با آرایش خاموش پیادگانِ سردِ شطرنج، / و شکوه پرچم رنگین‌رقص / و داردار شیپور و رُپ‌رُپ‌هی فرصت‌سوزِ طبل / تا هایل از شنیدن زاری خویش زردروی نبرد.

شاملو که به خاطر شغل پدر در کودکی به شهرستان خاش در زاهدان رفته بود، در این باره بیان کرده است: «آنچه در کتاب‌ها خواندم، حتی در جمله‌ی کوتاه سار از درخت پرید و آتش سرد شد که هم از اولین روزهای کودکی در ذهن کودنم به‌نوعی کار از کار گذاشت، تعبیر می‌شد و روح مرا از یاسی مستأصل‌کننده می‌انباشت - محیطی که در آن رشد کرده‌ام شبانه‌روزی نکبت باری در شهر کوچک خاش که در آن تشک بچه بلوچ بینوایی - که شب پیش در آستان مرگ از وحشت مردن به خود شاشیده بود - منظره‌ی صبحگاهی همه روزهای هفته بود - آقا معلم نفرت‌انگیز بیمار بدخلی که پس از ۲۶ سال هنوز از به یاد آوردن ضربات شلاقش درد به جان و دلم می‌پیچد آبادی‌های بی‌درخت و صحراهای بی‌آب اشک‌های مادرم که می‌بایست جنازه‌ی فرزندان خود را به دست خود بشوید، زمینه‌ی ادراکات من این‌هاست آینه‌ای که می‌باید هر آنچه را که از جهان خارج به درون من می‌تابد انعکاس دهد، چنین چیزی است.» (پورنامداریان، ۱۳۸۱: ۱۱۲)؛ بازتاب این ماجرا در ادامه‌ی این شعر بیان شده است :

بامدادم من... / خسته‌ی کویر و تازیانه و تحمیل / خسته‌ی خجلت از خود بردنِ هایل. / دیری است تا دم بر نیاورده‌ام اما اکنون / هنگام آن است که از جگر فریادی برآرم / که سرانجام اینک شیطان که بر من دست می‌گشاید. / صف پیادگانِ سرد آراسته است / و پرچم / با هیبت رنگین / برافراشته. / تشریفات در ذُروه‌ی کمال است و بی‌نقصی است / راست در خورِ انسانی که برآند / تا همچون فتیله‌ی پُر دودِ شمعی بی‌بها / به مقراضش بچینند. / در برابر صفِ سردم واداشته‌اند / و دهان‌بندِ زردوز آماده است / بر سینی حلبی / کنار دسته‌ی ریحان و پیازی مُشت کوب. / آنک نشمه‌ی نایب که پیش می‌آید عُریان / با خالِ پُر کرشمه‌ی اُنْگِ وطن بر شرم‌گاهش / وینکِ رُپ‌رُپ‌هی طبل: / تشریفات آغاز می‌شود / هنگام آن است که تمامتِ نفرت‌م را به نعره‌ی بی‌پایان تُف کنم. / من بامدادِ نخستین و آخرینم / هایل من / بر سگ‌وی تحقیر / شرفِ کیهانم من / تازیانه‌خورده‌ی خویش / که آتشِ سیاه‌اندوهم / دوزخ را از بضاعتِ ناچیزش شرمسار می‌کند. (شاملو، ۱۳۸۷: ۸۷۶ - ۸۷۲)

همان‌طور که پیش‌تر نیز اشاره کردیم و در این شعر نیز به خوبی مشاهده می‌کنیم، آشنایی با سرگذشت شاعر و وقایعی که در زندگی او وجود داشته و عواطف و احساسات او را تحت تأثیر قرار داده است، به درک هرچه بیشتر و بهتر مفاهیم شعری منجر می‌شود.

شاملو همچنین در شعری به نام «ترانه‌ی آبی» تجربه‌ی زیسته‌ای از دوران کودکی‌اش را دست‌مایه‌ی آفرینش اثر هنری خویش کرده است و تا زمانی که خواننده با این تجربه و خاطره‌اش از زبان خود شاعر آشنا نباشد، نمی‌تواند معنی شعر را به‌درستی درک کند:

قیلوله‌ی ناگزیر / در تاق‌تاقی حوض‌خانه، / تا سال‌ها بعد / آبی را / مفهومی از وطن دهد. / امیرزاده‌ی تنها / با تکرار چشم‌های بادام تلخ / در هزار آینه‌ی شش‌گوش کاشی. / لالای نجوارِ فواره‌ی خُرد / که بر وقفه‌ی خواب‌آلوده‌ی اطلسی‌ها / می‌گذشت / تا سال‌ها بعد / آبی را / مفهومی / ناگاه / از وطن دهد. / امیرزاده‌ی تنها / با تکرار چشم‌های بادام تلخ / در هزار آینه‌ی شش‌گوش کاشی. / روز / بر نوک پنجه می‌گذشت / از نیزه‌های سوزانِ نقره / به کج‌ترین سایه، / تا سال‌ها بعد / تکرار آبی را / عاشقانه / مفهومی از وطن دهد / تاق‌تاقی‌های قیلوله / و نجوای خواب‌آلوده‌ی فواره‌ی مردد / بر سکوتِ اطلسی‌های تشنه / و تکرارِ ناباورِ هزاران بادام تلخ / در هزار آینه‌ی شش‌گوش کاشی / سال‌ها بعد / سال‌ها بعد / به نیم‌روزی گرم / ناگاه / خاطره‌ی دوردستِ حوض‌خانه. / آه امیرزاده‌ی کاشی‌ها / با اشک‌های آبی‌ات. (شاملو، ۱۳۸۷: ۷۹۲ - ۷۹۱)

هنگامی که این شعر را بدون دانستن تجربه‌ی زیسته‌ای که منجر به این آفرینش ادبی شده است، می‌خوانیم چنان که باید و شاید به مفاهیم و ارتباط عناصر موجود در شعر پی نمی‌بریم؛ اما همین که با این تجربه آشنا می‌شویم تمام گره‌ها و ابهامات موجود در فهم از بین می‌روند و لذت بیشتری از خواندن شعر حاصل می‌شود. شاملو در مورد این شعر و تجربه‌ی زیسته‌ی مرتبط با آن که ریشه در کودکی‌اش داشته چنین می‌گوید: «هشت سالم بود تابستان مادرم ما را برداشت برد نیشابور، دیدن خاله‌ام. حیاط بزرگی داشتند با باغچه‌هایی به شکل تپه که بر آن‌ها اطلسی کاشته بودند. نخستین تجربه‌ی من از گل اطلسی‌ها که در تمام طول روز به خواب می‌رفتند، پژمرده‌وار شل و ول و آویزان عطری نداشتند و از تماشای آن‌ها در آن وضع دل آدم می‌گرفت. غروب که سایه‌ی دیوار تمام سطح حیاط را می‌پوشاند، سربازی که گماشته‌ی شوهر خاله‌ام بود با پای برهنه و پاچه‌های شلوار بالا زده آپاش به دست میان حوض و باغچه‌ها می‌رفت و می‌آمد و تپه‌های کوچک رنگارنگ را به تفصیل تمام آب می‌داد. گرمای کویری که از حیاط می‌پريد، کنار باغچه فرش می‌انداختند. شام را آنجا می‌خوردیم و شب را آنجا می‌خوابیدیم. آن وقت آسمان پرستاره‌ی

کویری بود و عطر مستی‌بخش اطلسی‌ها که تمام شب رشته‌رشته، می‌آمد. تار به تار و نخ به نخ. وسط‌های روز هنگامی که آفتاب عمودتاب سایه‌یی در حیاط باقی نمی‌گذاشت سر و کله‌ی شوهر خاله پیدا می‌شد. عبوس و گوشت‌تلخ و ناهار را که می‌خوردیم، ما را با خودش می‌برد به حوض‌خانه که وادار به خوابیدنمان کند و خودش بنشیند به دود کردن تریاک. این حوض‌خانه به‌راستی تماشایی بود آن ضلعش که به حیاط نگاه می‌کرد به جای پنجره طاق‌نماهایی داشت که با کاشی شطرنجی بالا آورده بودند. جلو آفتاب را می‌گرفت و حوض‌خانه را به نور مهتابی روشن می‌کرد. حوض دراز وسط هم که به عرض یک متر و عمق یک و جب در طول زیر زمین قرار گرفته بود، آستری از کاشی آبی داشت و فواره‌ی کوچکی در میان آن بود که دو باریکه‌ی آب از آن بیرون می‌جهید، گاهی خاموش و گاهی با صدای مردّد. طرف مقابل نورگیرهای مشبک سرتاسر از سکویی تشکیل می‌شد که بر آن چهار حجره‌ی کوچک بود طاق، طاقی با عمق حدود یک متر و در میانشان حجره‌ی بزرگ‌تری بود به‌عنوان شاه‌نشین که شوهر خاله در آن به کار خود مشغول می‌شد و هر یک از ما و کودکان خود را برای خواب به یکی از آن حجره‌ها می‌فرستاد. نوارهای متشکل از سه ردیف کاشی شش گوشه سراسر دیوارهای پرخم و پیچ فراز سکو را در داخل و خارج این حجره‌های کم‌عمق می‌پیمود. از این سو به آن سو. نمی‌دانم کاشی سفید بود با نقش آبی یا آبی بود با نقش سفید؛ اما نقش واحدی که در تمام این کاشی‌ها مکرر شده بود، تصویر مردی بود که من آن را امیرارسلان می‌پنداشتم، شاهزاده‌یی با خود و زره و زانوبند و کمان و کمر که زانو بر زمین زده بود و با چشم‌های غمزده‌اش می‌خواست چیزی بگوید. من در بحر او می‌رفتم و چندان در او تجسس می‌کردم که خوابم می‌برد... خاطره‌ی آن حوض‌خانه را یکسره از یاد برده بودم تا سال ۵۵ که در اوج اختناق تصمیم به جلای وطن گرفتم. امیدی به بازگشت نداشتم و از همان لحظه‌ی تصمیم، همه‌ی فشار غربت بر شانه‌هایم افتاد. چند شب پیش از حرکت، ناگهان خاطره‌ی آن حوض‌خانه پس از چهل و چهار سال در ذهنم نقش بست. فضای فیروزه‌یی آن بر سراسر زمان و مکان گسترش یافت و یک لحظه چنین به نظر آمد که آنچه به دنبال خود باقی می‌گذارم، آبی است. وطنی که آبی است و ترانه‌ی آبی از این تصور زاده شد.» (پاشایی، ۱۳۹۶: ۵۹۶ - ۵۹۴)

همان‌طور که خود شاعر نیز اشاره می‌کند، اگرچه این خاطره از تجربه‌ی زیسته‌ی کودکی‌اش را که به‌صورت کلی فراموش کرده است، اما بعد از چهل و چهار سال در لحظه‌ای که تصمیم به ترک وطن خویش گرفته است، به یاد می‌آورد و آن را دست‌مایه‌ی آفرینش ادبی خویش می‌سازد و چنانچه مخاطب با این تجربه‌ی زیسته آشنایی

نداشته باشد، نمی‌تواند درک و دریافت درستی از این شعر داشته باشد و همین امر اهمیت آشنایی با تجربه‌ی زیسته‌ی شاعر در درک هرچه بهتر و بیشتر شعر را به‌خوبی نشان می‌دهد.

از دیگر مصادیق تجارب شخصی، تجارب شاعران، پیرامون زندان در دوره‌ی معاصر است که خود موضوع بحثی مفصل است. شاملو شاعری آزادی‌خواه است و یکی از مفاهیم اصلی شعر او آزادی است. او در یکی از مصاحبه‌هایش درمورد شعر نظر جالب توجهی دارد: «هیچ وقت تصور نمی‌توانم بکنم که شعر اثر مستقیم زندگی نباشد یا چیزی باشد جدا از ضربه‌های زندگی. من فکر می‌کنم این اصلاً صدای آن ضربه‌هاست در این هیچ‌شکی نیست. منتها من نمی‌توانم چنین کوششی بکنم که این ضربه‌ها به یک نحوی به صورت شعری دربیاید و نوشته بشود. خود بخود این کار می‌شود.» (پورنامداریان، ۱۳۸۱: ۱۰۹)؛ او که به دلیل مسائل سیاسی دوره‌ای از زندگی خویش را در زندان سپری کرده بود، از تأثیر این تجربه در زندگی و به تبع آن شعرش، برکنار نبوده است. درواقع می‌توان گفت: «خبر دستگیری و حبس یک مبارز، یک نویسنده، یک شاعر، دیدن دیوار زندان، یا حضور اجباری یا اختیاری در زندان، و حتی خواندن یک شعر یا کتابی در ارتباط با موضوع و یا دیدن پرنده‌ای در قفس، کافی است که ذهن شاعری را که به سبب تربیت خاص ذهنی، نسبت به مفهوم آزادی و ملازمات و مناسبات آن حساسیت دارد، به خود مشغول کند...» (پورنامداریان، ۱۳۸۱: ۷۵)؛ و باعث آفرینش ادبی و خلاقیت شاعر شود.

احمد شاملو در طول زندگی هفتاد و پنج ساله‌ی خود چندین بار به دلیل مسائل سیاسی به زندان می‌افتد و همین مسئله بر زندگی و شعرش تأثیر چشمگیری دارد. تا جایی که خود شاملو نیز معتقد است «خیلی از شعرهای هوای تازه محصول زندان است. مثلاً همین شعر در این جا چار زندانست آن شبانه‌ها و شعری که زندگی ست از همان شعرهای زندان است.» (پاشایی، ۱۳۹۶: ۶۱۱)؛ او در شعری به نام کیفر از زندان و زندانیان دربند و جرم آن‌ها می‌نویسد و مفاهیم سیاسی و اجتماعی را به‌خوبی به تصویر می‌کشد:

در اینجا چار زندان است، به هر زندان دو چندان نقب

در هر نقب چندین حجره، در هر حجره چندین مرد، در زنجیر....

از این زنجیریان، یک تن، زنش را در تب تاریک بهتانی

به ضرب دشنه‌ای کشته است.

از این مردان، یکی، در ظهر تابستان سوزان،

نان فرزندان خود را، بر سر برزن، به خون نان فروش سخت دندان‌گرد... آغشته است.

از اینان، چند کس، در خلوت یک روز باران ریز، بر راه ربا خواری، نشسته‌اند
کسانی، در سکوت کوچه، از دیوار کوتاهی به روی بام جستند
کسانی، نیم شب، در گورهای تازه، دندان طلای مردگان را می‌شکسته‌اند.
من اما هیچ کس را، در شبی تاریک و توفانی نکشتم
من اما راه بر مرد رباخواری نبستم
من اما نیمه‌های شب ز بامی بر سر بامی نجستم.
در اینجا چار زندان است، به هر زندان دو چندان نقب و
در هر نقب چندین حجره، در هر حجره چندین مرد در زنجیر...
در این زنجیران هستند مردانی، که مردار زنان را دوست می‌دارند.
در این زنجیران هستند مردانی، که در رویایشان هر شب، زنی
در وحشت مرگ از جگر بر می‌کشد فریاد.
من اما در زنان چیزی نمی‌یابم
گر آن همزاد را روزی نیابم ناگهان، خاموش
من اما در دل گُھسار رویاهای خود، جز انعکاسِ سردِ آهنگِ صبورِ این علف‌های بیابانی
که می‌رویند و می‌پوسند و می‌خشکنند و می‌ریزند، با چیزی ندارم گوش.
مرا گر خود نبود این بند، شاید بامدادی همچو یادی دور و لغزان،
می‌گذشتم از تراز خاکِ سردِ پست....
جرم این است
جرم این است.... (شاملو، ۱۳۸۷: ۳۳۴ - ۳۳۳)

او در حین همین فعالیت‌های سیاسی و زندان رفتن با افراد مختلفی آشنا می‌شود که زندگی و شعر او را تحت تأثیر قرار می‌دهند، شاملو خود در مصاحبه‌ای چنین می‌گوید: «با وارتان... به طور اتفاقی در زندان موقت آشنا شدم. که آثار کندن پوست، روی صورتش بود. محکوم شده بود به حبس، اما دوباره یک بابای دیگر لوش داد و پای او را هم تو پرونده دیگری کشیدند وسط و دوباره او را زیر شکنجه بردند که این دفعه از بین رفت. فقط یک بار تو زندان

موقت دیدمش اما مقاومتش یک حماسه بود. از احدی اسم نبرد و زیر شکنجه مرد.» (پاشایی، ۱۳۹۶: ۶۱۰)؛ او در ادامه مجدداً از مقاومت وارتان سخن می‌گوید و همین امر نشان می‌دهد این آشنایی چقدر او را تحت تأثیر قرار داده: «در شکنجه‌های طولانی بازجویی‌های مجدد بود که وارتان در پاسخ سؤال‌های بازجو لب از لب وانکرد و حتی زیر شکنجه‌هایی چون کشیدن ناخن انگشت‌ها و ساعات متمادی تحمل دستبند قپانی و شکستن استخوان‌های دست و پای خودش حتا ناله‌ی نکرد.» (پاشایی، ۱۳۹۶: ۶۱۲)؛

این تأثیر تا جایی است که شعری با عنوان «وارتان سخن نگفت» را بر اساس همین تجربه‌ی زیسته می‌سراید:

«وارتان! بهار خنده زد و ارغوان شکفت.

در خانه، زیر پنجره گل داد یاس پیر.

دست از گمان بدار!

با مرگ نحس پنجه می‌فکن!

بودن به از نبود شدن، خاصه در بهار» ...

وارتان سخن نگفت.

سرافراز

دندان خشم بر جگر خسته بست و رفت...

- «وارتان! سخن بگو!

مرغ سکوت، جوجه‌ی مرگی فجیع را

در آشیان به بیضه نشسته است!

«وارتان سخن نگفت.

چو خورشید

از تیرگی بر آمد و در خون نشست و رفت...

«وارتان سخن نگفت

«وارتان» ستاره بود

یک دم درین ظلام درخشید و جست و رفت...

«وارتان» سخن نگفت

«وارتان» بنفشه بود

گل داد و

مژده داد: «زمستان شکست!» و

رفت... (شاملو، ۱۳۸۷: ۱۳۴ - ۱۳۳)

شاملو بعدها برای عبور از سد سانسور، به جای وارتان، «نازلی» را به کار برد. (پاشایی، ۱۳۹۶: ۶۱۲)

۳-۳-۱- سهراب سپهری

شاعر دیگری که از حوادث و وقایع زندگی شخصی خود در خلق آثار ادبی استفاده کرده سهراب سپهری است. وی در اشعار خود از حوادث و ماجراهای خاصی سخن گفته است که تنها با فهم آنهاست که می‌توان ابهامات شعر او را تا حدودی برطرف کرد. اساساً یکی از رازهای ابهام در شعر سپهری را می‌توان همین وقایع شخصی و به کارگیری آنها در عرصه‌ی شعر دانست. در واقع نظام فکری سپهری و جهان زیستی او، عنصری بسیار تأثیرگذار در خلق اشعارش بوده است و با توجه به منحصر به فرد بودن بسیاری از تجربه‌ها و شعرهای سپهری، کشف تجربه‌های شخصی او می‌تواند در تحلیل و شرح اشعارش بسیار راهگشا باشد. به عنوان نمونه شعر مشهور «صدای پای آب»، به‌نوعی روایت زندگی خود اوست. وی در این شعر، شهر محل زندگی خود، پدر و مادر خود، دوستان و خانواده‌اش و ویژگی‌های شخصیتی آنها را تا حدودی معرفی کرده است. «این شعر، آینه‌ی تمام‌نمای نظام عاطفی، اندیشگی و زیباشناسی شعر و شعور سپهری است، به‌نحوی که می‌توان آن را مانیفست شاعرانه‌ی سهراب نامید.» (روزبه، ۱۳۸۹: ۳۰۷)

این شعر دربردارنده‌ی نکات بسیاری درباره‌ی زندگی اوست که با تأمل در زندگی‌نامه‌ی وی و منابع و مستندات که درباره‌ی او وجود دارد، می‌توان به آنها پی برد. به‌نوعی می‌توان گفت این شعر خودزندگی‌نامه‌ی اوست؛ «منظومه‌ی صدای پای آب در یک چشم‌انداز کلی، نوعی اتوبیوگرافی (زندگی‌نامه‌ی خودنوشت) شاعرانه است که

طی آن، شاعر ابتدا از خود و دوران کودکی خود می‌گوید، سپس به شرح مراحل گوناگون زندگی و سیر و سفرهایش در آفاق و انفس می‌پردازد. رفته رفته بر بستر همین روایت تصویری و شاعرانه، جهان‌نگری عارفانه‌ی خاص خود را که محصول همان سیر و سفرها و تأملات نظری و عملی اوست، در چارچوب زیبایی‌شناسی منحصر به فرد خود بیان می‌دارد.» (همان: ۳۰۸)

اهل کاشانم / روزگارم بد نیست / تکه نانی دارم، خرده‌هوشی، سر سوزن ذوقی. / مادری دارم، بهتر از برگ درخت. / دوستانی، بهتر از آب روان.

سپهری در ادامه‌ی شعر درباره‌ی اعتقادات خود سخن می‌گوید. اگر به زندگی‌نامه‌ی او رجوع کنیم این سخنان با اعتقادات و افکار او در زندگی شخصی پیوندی استوار دارد. او در کتاب هنوز در سفرم درباره‌ی اعتقادات مذهبی خود گفته است: «اگر یک روز طلوع و غروب آفتاب را نمی‌دیدم، گناهکار بودم. هوای تاریک و روشن مرا اهل مراقبه بار آورد. تماشای مجهول را به من آموخت. من سال‌ها نماز خوانده‌ام. بزرگ‌ترها می‌خواندند، من هم می‌خواندم. در دبستان ما را برای نماز به مسجد می‌بردند. روزی در مسجد بسته بود. بقال سرگذر گفت: نماز را روی بام مسجد بخوانید تا چند متر به خدا نزدیک‌تر باشید. مذهب شوخی سنگینی بود که محیط با من کرد و من سال‌ها مذهبی ماندم، بی آنکه خدایی داشته باشم.» (سپهری، ۱۳۸۰: ۱۵)؛ نوع اعتقادات سپهری و نحوه‌ی عبادات او در ادامه‌ی این شعر آمده است:

و خدایی که در این نزدیکی است: / لای این شب‌بوها، پای آن کاج بلند / روی آگاهی آب، روی قانون گیاه. / من مسلمانم. / قبله‌ام یک گل سرخ. / جانمازم چشمه، مهرم نور. / دشت سجاده‌ی من. / من وضو با تپش پنجره‌ها می‌گیرم / در نمازم جریان دارد ماه، جریان دارد طیف. / سنگ از پشت نمازم پیداست: / همه ذرات نمازم متبلور شده است. / من نمازم را وقتی می‌خوانم / که اذانش را باد، گفته باشد سر گلدسته‌ی سرو / من نمازم را، پی تکبیرة الاحرام علف می‌خوانم / پی قد قامت موج. / کعبه‌ام بر لب آب / کعبه‌ام زیر اقاقی‌هاست. / کعبه‌ام مثل نسیم، می‌رود باغ به باغ، می‌رود شهر به شهر / حجرالاسود من روشنی باغچه است.

سپهری پس از بیان اعتقادات مذهبی خود، به پیشه و هنر خود، نقاشی، اشاره می‌کند. او در این حرفه بسیار توانا بود و آثار زیادی از وی به یادگار مانده است:

اهل کاشانم/ پیشه‌ام نقاشی است/ گاه گاهی قفسی می‌سازم با رنگ، می‌فروشم به شما/ تا به آواز شقایق که در آن زندانی است/ دل تنهایی تان تازه شود./ چه خیالی، چه خیالی... می‌دانم/ پرده‌ام بی‌جان است./ خوب می‌دانم، حوض نقاشی من بی‌ماهی است.

سپهری در ادامه‌ی این شعر مجدد به وصف شهر و تبار خود می‌پردازد و پس از آن به ماجرای مرگ پدرش اشاره می‌کند. در هنگام سرودن این شعر، دوسال از مرگ پدر وی می‌گذشته است، به همین خاطر وی با تأکید بر «دو» به شکلی هنری به ذکر این واقعه پرداخته است، دوبار آمدن چلچله‌ها معادل دو بهار و دو برف معادل دو زمستان است:

اهل کاشانم./ نسیم شاید برسد./ به گیاهی در هند، به سفالینه‌ای از خاک سیلک/ نسیم شاید، به زنی فاحشه در شهر بخارا برسد./ پدرم پشت دو بار آمدن چلچله‌ها، پشت دو برف،/ پدرم پشت دو خوابیدن در مهتابی،/ پدرم پشت زمان‌ها مرده است./ پدرم وقتی مرد، آسمان آبی بود،/ مادرم بی‌خبر از خواب پرید، خواهرم زیبا شد./ پدرم وقتی مرد، پاسبان‌ها همه شاعر بودند...

او در مورد هنرمندبودن پدرش مطالب زیادی نوشته و بارها به این مسأله اشاره کرده است: «پدر بود که دستم را گرفت و شیوه‌ی کشیدن آموخت... پدر در چهره‌گشایی دستی داشت. اسب را موزون می‌کشید و گوزن را شیرین می‌نگاشت... خط را هم پاکیزه می‌نوشت.» (سپهری، ۱۳۸۳: ۵۹-۵۸)؛ او هنگامی که در مورد خانه‌ای که در آن بزرگ شده می‌نویسد، چنین می‌گوید: «در این خانه پدر و عموها خشت می‌زدند... تار می‌ساختند... پدرم تلگرافچی بود. در طراحی دستی داشت. خوش خط بود. تار می‌نواخت. او مرا به نقاشی عادت داد.» (همان: ۱۴)؛ این خصوصیات پدرش و هنرهای او در ادامه‌ی این شعر بازتاب یافته است:

پدرم نقاشی می‌کرد.

تار هم می‌ساخت، تار هم می‌زد.

خط خوبی هم داشت.

سپهری در زندگی‌نامه‌ی خود، به باغی که در آن بزرگ شده، اشاره می‌کند و می‌گوید که در آن باغ همه چیز را می‌شد یاد گرفت؛ از بنایی تا خراطی و کشاورزی و کفاشی و قالیبافی و لحیم‌کاری و... «با عموها و اجداد پدری در یک خانه زندگی می‌کردیم. و خانه بزرگ بود. باغ بود. و همه جور درخت داشت. برای یاد گرفتن وسعت خوبی

بود. زمین را بیل می‌زدیم. چیز می‌کاشتیم. پیوند می‌زدیم.» (سپهری، ۱۳۸۰: ۱۴)؛ باغی که سپهری در این شعر به آن اشاره می‌کند، همان باغی است که در یادداشت‌های خود به آن اشاره کرده است:

باغ ما در طرف سایه‌ی دانایی بود/ باغ ما جای گره خوردن احساس و گیاه/ باغ ما نقطه‌ی برخورد نگاه و قفس
آینه بود/ باغ ما شاید، قوسی از دایره‌ی سبز سعادت بود./ میوه‌ی کال خدا را آن روز، می‌جویدم در خواب./ آب
بی-فلسفه می‌خوردم.

او در ادامه‌ی شعر به نحوی به خاطراتی که در نوشته‌هایش نیز به آن‌ها اشاره می‌کند، می‌پردازد «زدی میوه را خیلی زود یاد گرفتیم. از دیوار باغ مردم بالا می‌رفتیم و انجیر و انار می‌زدیدیم. چه کیفی داشت... هنوز دستم نزدیک میوه دچار اضطرابی آشنا می‌شود.» (همان: ۱۵-۱۴)

توت بی‌دانش می‌چیدم./ تا اناری ترکی بر می‌داشت. دست فواره‌ی خواهش می‌شد./ تا چلوپی می‌خواند، سینه از ذوق شنیدن می‌سوخت./ گاه تنهایی، صورتش را به پس پنجره می‌چسبانید./ شوق می‌آمد، دست در گردن حس می‌انداخت./ فکر، بازی می‌کرد/ زندگی چیزی بود. مثل یک بارش عید، یک چنار پر سار./ زندگی در آن وقت، صفی از نور و عروسک بود./ یک بغل آزادی بود./ زندگی در آن وقت، حوض موسیقی بود.

سپهری از شهر خویش سخن می‌گوید و معتقد است آنجا تنها جولانگاه ذوق و قریحه بود و برای رشد کردن و اهل سنجش شدن آن‌جا را ترک می‌کند: «این را بگویم که من تا هجده سالگی کودک بودم. من دیر بزرگ شدم... در شهر من شاعران نقاش و نقاشان شاعر بسیار بوده‌اند... شهر من رنگ نداشت. قلم‌مو نداشت... در چنین شهری ما به آگاهی نمی‌رسیدیم. اهل سنجش نمی‌شدیم... سه سال دبیرستان سرآمد. آمدم تهران و رفتم دانشسرای مقدماتی. به شهر بزرگی آمده بودم...» (سپهری، ۱۳۸۰: ۱۷-۱۶)؛ او به شکلی هنری هجرت خود را از شهر کاشان بیان می‌کند و به سفرهای خود اشاره می‌کند:

طفل پاورچین پاورچین، دور شد کم کم در کوچه‌ی سنجاقک‌ها/ بار خود را بستم، رفتم از شهر خیالات سبک
بیرون/ دلم از غربت سنجاقک پر/ من به مهمانی دنیا رفتم/ من به دشت اندوه/ من به باغ عرفان/ من به ایوان چراغانی
دانش رفتم/ رفتم از پله‌ی مذهب بالا./ تا ته کوچه‌ی شک،/ تا هوای خنک استغنا،/ تا شب خیس محبت رفتم./ من
به دیدار کسی رفتم در آن سر عشق./ رفتم. رفتم تا زن... چیزها دیدم در روی زمین... (سپهری، ۱۳۸۰: ۲۹۹-۲۷۱)
سهراب سپهری در شعری با عنوان «ندای آغاز» می‌خواهد سفری را شروع کند و به سمت یک آرمان‌شهر برود.
وی در تلاش است که از یک جهان نامطلوب به سمت جهانی مطلوب حرکت کند، از جهانی که کسی حرف‌های

او را نمی‌فهمد به جهانی که مطلوب و دلخواه اوست؛ اما نکته‌ی قابل توجه این است که سهراب شعر را با سؤال «کفش‌هایم کو؟» آغاز می‌کند و با همین سؤال نیز به پایان می‌رساند!

اضطراب و سردرگمی شاعر در جستجوی کفش‌هایش در سراسر این شعر، این سؤال را پیش می‌آورد که چرا کفش در این شعر نقش محوری دارد تا جایی که شعر با پرسش «کفش‌هایم کو؟» شروع می‌شود و پایان می‌پذیرد. درواقع از آن‌جایی که کفش از جمله وسایلی است که به دلیل احتیاج زیادی که انسان به آن دارد، معمولاً در جایی در دسترس قرار دارد، نیازی نیست که به دنبال آن‌ها بگردد، مگر اینکه مدتی طولانی از آن‌ها خبر نداشته باشد! با بررسی تجربه‌ی زیسته‌ی شاعر می‌توان برای این سؤال پاسخ جالب و درخور توجهی یافت. سهراب در کتاب اتاق آبی که مجموعه یادداشت‌های او درمورد خاطرات و برداشت‌های او از وقایع زندگی در کودکی است، چنین می‌نویسد: «روی بام، همیشه پا برهنه بودم. پابرهنگی نعمتی بود که از دست رفت. کفش ته مانده‌ی تلاش آدم است در راه انکار هبوط. تمثیلی از غم دورماندگی از بهشت. در کفش چیزی شیطانی است. همه‌های است میان مکالمه‌ی سالم زمین و پا. من اغلب پابرهنه بودم و روی بام، همیشه زیر پا، زیرگی کاهگل جواهر بود. ترنم زیر بود (حالا که می‌نویسم، زیری آن روزهای کاهگل پام را غلغلک می‌دهد). تن بام زیر پام می‌تپید.» (سپهری، ۱۳۸۳: ۲۷-۲۶)؛ این نقل قول نشان می‌دهد که سپهری در زندگی شخصی چندان به پوشیدن کفش علاقه‌ای نداشته و تا جایی که ممکن بوده از پوشیدن آن امتناع می‌کرده است و شاید بتوان گفت به همین خاطر در دسترس او نبوده و وقتی ندای درونی را می‌شنود، سراسیمه دنبال کفش‌هایش می‌رود و تا پایان شعر همچنان به دنبال کفش‌هایش می‌گردد:

کفش‌هایم کو، / چه کسی بود صدا زد: سهراب؟ / آشنا بود صدا مثل هوا با تن برگ. / مادرم در خواب است. / و منوچهر و پروانه و شاید همه‌ی مردم شهر. / شب خرداد به آرامی یک مرثیه از روی سر ثانیه‌ها می‌گذرد / و نسیمی خنک از حاشیه‌ی سبز پتو خواب مرا می‌روبد. / بوی هجرت می‌آید: / بالش من پر آواز پر چلچله‌هاست. / صبح خواهد شد / و به این کاسه‌ی آب / آسمان هجرت خواهد کرد. / باید امشب بروم... / یک نفر باز صدا زد: سهراب! / کفش‌هایم کو؟ (سپهری، ۱۳۸۰: ۳۹۳-۳۹۰).

۴ نتیجه‌گیری

مطالعه در زمینه‌های خلق و آفرینش شعر همواره یکی از فصل‌های جذاب نقد و نظریه‌های ادبی بوده است. شناسایی منابع تغذیه‌ی شاعران برای خلق شعر می‌تواند در دریافت و تحلیل و رفع ابهامات شعرها بسیار کمک‌کننده

باشد. بررسی و تأمل در شعر شاعران معاصر نشان می‌دهد که در بسیاری از شعرها رد پای یک حادثه یا واقعه‌ی شخصی را می‌توان یافت که شاعر با استفاده از تمهیداتی از این زمینه‌ی خام استفاده کرده و آن را به خلاقیت هنری و شعری رسانده است. در این پژوهش با تأمل در شعر چند شاعر برجسته‌ی معاصر نشان داده شد که تجربه‌های شخصی شاعر و شعر او پیوندی ناگسستنی دارند و با شناسایی و کشف برخی از وقایع می‌توان تحلیل‌های تازه و جذابی از متون شعری معاصر ارائه داد، تا جایی که عدم شناسایی این منبع تغذیه، باعث ابهام شعر می‌شود. فروغ فرخزاد، احمد شاملو، سهراب سپهری، شاعرانی بودند که در این پژوهش با استناد به منابع و حقایق موجود در زندگی آن‌ها، نمونه‌هایی از اشعارشان تحلیل شد و نشان داده شد بسیاری از نمادها و موتیف‌های شعری آنان، نشأت گرفته از یک حادثه یا واقعه‌ی شخصی است که شاعر با استفاده از ابزارها و تمهیدات هنری، آن واقعه را به زبان هنری بیان کرده است.

منابع

- بروکس، کلینت و رابرت پن‌وارن، (۱۳۴۸)، «تولد شعر»، چاپ شده در کتاب تولد شعر، ترجمه‌ی منوچهر کاشف، چاپ اول، انتشارات سپهر: تهران.
- بهبهانی، سیمین، (۱۳۷۰)، «دشت ارژن»، چاپ دوم. انتشارات زوار: تهران.
- بهبهانی، سیمین، (۱۳۹۳)، «مجموعه اشعار سیمین بهبهانی»، چاپ ششم، انتشارات نگاه: تهران.
- پاشایی، ع، (۱۳۹۶)، «نام همه‌ی شعرهای تو، زندگی و شعر احمد شاملو»، نشر ثالث: تهران.
- پورنامداریان، تقی، (۱۳۸۱)، «سفر در مه». چاپ اول. انتشاران نگاه: تهران.
- دیلتای، ویلهلم، (۱۳۹۴)، «شعر و تجربه». ترجمه‌ی منوچهر صانعی دره‌بیدی. چاپ اول. انتشارات ققنوس: تهران.
- روزبه، محمدرضا، (۱۳۸۸)، «ادبیات معاصر ایران (شعر)»، انتشارات روزنه: تهران.
- روزبه، محمدرضا، (۱۳۸۹)، «شرح، تحلیل و تفسیر شعر نو فارسی» (بررسی اشعار اخوان ثالث و...)، چاپ اول، نشر حروفیه: تهران.
- سپهری، سهراب، (۱۳۸۳)، «اطاق آبی»، چاپ اول. انتشارات نگاه: تهران.
- سپهری، سهراب، (۱۳۸۰)، «هشت کتاب»، انتشارات طهوری: تهران.
- سیاهپوش، حمید، (۱۳۷۶)، «زنی تنها (یادنامه‌ی فروغ فرخزاد)»، چاپ اول، انتشارات نگاه: تهران.
- شاپور، کامیار و عمران صلاحی، (۱۴۰۱)، «اولین تپش‌های عاشقانه‌ی قلبم»، نشر مروارید: تهران.
- شاملو، احمد، (۱۳۸۷)، «مجموعه آثار، دفتر یکم»، چاپ هشتم، انتشارات نگاه: تهران.
- شفیعی کدکنی، محمدرضا، (۱۳۸۶)، «صور خیال در شعر فارسی»، چاپ یازدهم، انتشارات آگاه: تهران.
- شفیعی کدکنی، محمدرضا، (۱۳۹۰)، «با چراغ و آینه»؛ در جستجوی ریشه‌های تحول شعر معاصر ایران، چاپ چهارم، انتشارات سخن: تهران.
- شمیسا، سیروس، (۱۳۹۹)، «نگاهی به فروغ فرخزاد»، چاپ ششم، تهران: انتشارات مروارید: تهران.
- طاهری، قدرت‌الله، (۱۳۹۲)، «روایت سرّ دلبران (بازجست زندگی و تجارب تاریخی مولانا در مثنوی)»، چاپ اول، تهران: انتشارات علمی: تهران.

- فرخزاد، فروغ، (۱۳۹۸)، «دیوان اشعار»، به کوشش بهروز جلالی پندری. چاپ یازدهم، تهران: نشر مروارید: تهران.
- قاسمی‌پور، قدرت، منوچهر جوکار و زینب طاهریان، (۱۴۰۱)، «تجربه‌ی زیسته، ماهیت، گونه‌ها و نقش آن در فرایند آفرینش ادبی» نشریه‌ی نقد ادبی، سال ۱۵، شماره‌ی ۶۰، صص ۲۲۸ – ۱۷۵.
- مظفری ساوجی، مهدی، (۱۳۹۴)، «یادداشت‌های روزانه؛ صد و ده روز با سیمین بهبهانی»، چاپ اول، انتشارات نگاه: تهران.
- هیلمن، مایکل، (۱۳۹۵)، «زنی، تنها، فروغ و شعرش»، ترجمه‌ی تینا حمیدی، نشر هنوز: تهران.
- یونگ، کارل گوستاو، (۱۳۷۷)، انسان و سمبول‌هایش، ترجمه‌ی محمود سلطانی، انتشارات دیبا: تهران.

References

- Behbahani, Simin (1991). *Dasht-e Arjan*. 2nd ed. Tehran: Zavvar Publications.
- Behbahani, Simin (2014). *Collected Poems of Simin Behbahani*. 6th ed. Tehran: Negah Publications.
- Brooks, Cleanth, and Robert Penn Warren (1969). "The Birth of a Poem." In *The Birth of a Poem*. Translated by Manouchehr Kashef. 1st ed. Tehran: Sepehr Publications.
- Dilthey, Wilhelm (1394). *Poetry and Experience*. Translated by Manouchehr Sanei Dareh Bidi. 1st ed. Tehran: Qoqnoos Publications.
- Farrokhzad, Forough (2019). *Collected Poems*. Edited by Behrouz Jalali Pandari. 11th ed. Tehran: Morvarid Publishing.
- Ghasemipour, Ghodrat, Manouchehr Jowkar, and Zeynab Taherian (2022). "Lived Experience: Its Nature, Types, and Role in the Process of Literary Creation." *Journal of Literary Criticism*, 15(60), 175–228.
- Hillmann, Michael (2016). *A Woman Alone: Forough and Her Poetry*. Translated by Tina Hamidi. Tehran: Hanooz Publishing.
- Jung, Carl Gustav (1998). *Man and His Symbols*. Translated by Mahmoud Soltanieh. Tehran: Diba Publications.
- Mozaffari Saveji, Mehdi (2015). *Daily Notes: One Hundred and Ten Days with Simin Behbahani*. 1st ed. Tehran: Negah Publications.
- Pashaei, A. (2017). *Nam-e Hame-ye She'r-haye To: The Life and Poetry of Ahmad Shamlou*. Tehran: Sales Publishing.
- Pournamdarian, Taghi (2002). *Safar dar Meh [Journey in the Fog]*. 1st ed. Tehran: Negah Publications.
- Roozbeh, Mohammadreza (2009). *Contemporary Iranian Literature (Poetry)*. Tehran: Rowzaneh Publications.
- Roozbeh, Mohammadreza (2010). *Description, Analysis, and Interpretation of Modern Persian Poetry: A Study of the Poems of Akhavan Sales and Others*. 1st ed. Tehran: Horufiyeh Publishing.
- Sepehri, Sohrab (2001). *Hasht Ketab [Eight Books]*. Tehran: Tahouri Publications.
- Sepehri, Sohrab (2004). *The Blue Room*. 1st ed. Tehran: Negah Publications.
- Shafiei Kadkani, Mohammadreza (2007). *Soorat-e Khiyal dar She'r-e Farsi [Imagery in Persian Poetry]*. 11th ed. Tehran: Agah Publications.
- Shafiei Kadkani, Mohammadreza (year unclear). *Ba Cheragh va Ayeneh: In Search of the Roots of Transformation in Contemporary Iranian Poetry*. 4th ed. Tehran: Sokhan Publications.
- Shamlou, Ahmad (2008). *Collected Works, Volume One*. 8th ed. Tehran: Negah Publications.
- Shamisa, Sirus (2020). *A Look at Forough Farrokhzad*. 6th ed. Tehran: Morvarid Publishing.
- Shapour, Kamyar, and Omran Salahi (2022). *The First Heartbeats of My Love-Struck Heart*. Tehran: Morvarid Publishing.

- Siyahpoosh, Hamid (1997). Zani Tanha: In Memory of Forough Farrokhzad. 1st ed. Tehran: Negah Publications.
- Taheri, Ghodratollah (2013). Revayat-e Serr-e Delbaran: Reexamining Rumi's Life and Historical Experiences in the Masnavi. 1st ed. Tehran: Elmi Publications.